

Információbőség – a szabadkőművességről

Róbert Péter (*General Editor*), Jan A. M. Snoek – Cécile Révauger (eds.): *British Freemasonry 1717–1813 (Vol. 1. Institutions, Vol. 2. Rituals I, Vol. 3. Rituals II, Vol. 4. Debates, Vol. 5. Representations)*. Routledge, New York, 2016. 2396 oldal*

A magyarországi szabadkőművesség 18. századi történetét és hatását a kor folyamataira akadémiai igényű feldolgozásban H. Balázs Éva kutatásaiból ismerjük.¹ Ahogyan méltatói rámutattak, Magyarország történetét elsősorban egyetemes történeti kontextusban vizsgálta, ugyanúgy elmondható, hogy a szabadkőművességet is ehhez az egyetemes történeti kontextus megértése és leírása érdekében tanulmányozta. Rendkívül fontosnak tartotta az elsődleges forrásokat, ahogy magáról írta: „Egy mályuszista csak levéltári munkával képzelheti el feladata megoldását...”² A hazai szabadkőművesség hatását a magyarországi társadalmi és politikai életre a 19–20. században pedig egy másik kiváló történész, L. Nagy Zsuzsa munkáiból ismerhetjük.³ Ő ismertette egyetértőleg Seymour Drescher 2002-es véleményét arról, hogy „miért és hogyan került a szabadkőművesség történetének kutatása a perifériáról a történettudomány egyik fő áramába. Ez a társa-

dalomtörténeti megközelítés következménye: a szabadkőművesség a spontán civil szerveződés, a civil társadalom formálódásának jelensége és következménye, a páholyok tagságának összetétele az egész társadalomra nézve igen fontos információkat ad. A szabadkőművesség a maga háromszáz éves történetével arra is elsőrendű lehetőséget kínál, hogy nagy időtávon belül (*long durée*) tanulmányozzunk egy társadalmi folyamatot.”⁴

Nos, ez a kérdés – hogy tényleg bekerült-e a szabadkőművesség történetének kutatása a történettudomány fő áramába – azóta is vitatott, inkább azt mondhatjuk, hogy csak egyes kutatók, illetve műhelyek rukkolnak elő időről-időre akadémiai színvonalú publikációkkal. A tényleges áttörést, hogy a szerzők autentikus és annotált forrásokkal dolgozhassanak, csak módszeres és széles körű forráspublikáló előkészítő szakasz alapozhatja meg.

A Routledge könyvkiadó ötkötetes forrásgyűjteménye a brit szabadkőművesség 18. századi dokumentumaiból lenyűgöző vállalkozás. Az öt kötet 2606 oldalt tartalmaz, több mint 550 szöveget, amelyből 260 oldal újonnan átfirt kézirat forrás. Az egyes kötetek tematikus válogatások, az első a sza-

* A kiadó oldalán ez a 2396 szerepel oldalszámként, de ebbe nem számolták bele a római számokkal jelzett oldalakat, amelyek száma 210, így végül is a kötetek tényleges összes oldal-száma 2606.

¹ H. Balázs Éva: *A szabadkőművesség a 18. században*. Világosság, 18. évf. (1977) 4. sz. A 18. századi magyarországi szabadkőművesség történetének tényszerű leírása Abafi Lajos ném et nyelvű ötkötetes, illetve magyar nyelvű egykötetes munkájában olvasható: *Geschichte der Freimaurerei in Oesterreich-Ungarn, I–V*. Budapest, 1890–1899. Letöltés: <http://real-eod.mtak.hu/3591/> (letöltés: 2018. február 27.); illetve Abafi Lajos: *A szabadkőművesség története Magyaror-*

szágon. Budapest, 1900., reprint Akadémiai Kiadó, 1993., Tarandus, 2012.

² *Hogyan lettem történész? Válasz a Korall körkérdésére*. Korall, 21-22. sz. (2005. november) 166. oldal, online: http://epa.oszk.hu/00400/00414/00015/pdf/t_02balazs.pdf (letöltés: 2018. február 27.)

³ L. Nagy Zsuzsa: *Szabadkőművesség a XX. században*. Budapest, 1977.; úó: *Szabadkőművesség*. Budapest, 1988.

⁴ L. Nagy Zsuzsa: *Szabadkőművesség az Atlanti-óceán két partján*. Klió, 12. évf. (2003) 1. sz., online: <http://www.c3.hu/~klio/klio031/klio049.html> (letöltés: 2018. február 27.)

badkőműves intézményekkel foglalkozik, a második és harmadik kötet rituálékát (az első 3 fok, illetve egyes magas fokok szertartásait) közli, a negyedik társadalmi, politikai, vallási és a nőkkel kapcsolatos vitákat, végül az ötödikben a szabadkőművesség nyilvános és belső megítélésének sajtóbeli megjelenéseit ismerhetjük meg.

Az egyes kötetek felépítése hasonló szerkezetű: köszönetnyilvánítás, rövidítésjegyzék, bevezető tanulmány, bibliográfia, a közölt szövegek sora, szövegek előtti szerkesztői bevezetők és jegyzetek – végjegyzetek, szövegkorrekciók és a források lelőhelyét tartalmazó lista, kivéve az első kötete, amely főszerkesztői köszönetnyilvánítást és általános bevezető tanulmányt is tartalmaz, illetve az utolsót, amelynek a végén név- és tárgymutató (mind az öt kötetre kiterjedően) segíti a tájékozódást.

A főszerkesztő Péter Róbertnek és az egyes kötetek szerkesztőinek és közreműködőinek hozzáadott értéke a rendkívül alapos bevezető tanulmányok és jegyzetek kidolgozása, melyek segítségével el lehet helyezni az egyes írásokat a szabadkőművesség és a kor kontextusában, magyarázatokat adva egyes személyekre, eseményekre, kapcsolatokra vonatkozóan.

Az akadémiai forráskiadás szabályainak megfelelően megadják a közölt szövegek előtörténetét, kiadásait, variánsait, kapcsolatait más forrásokkal, felhívják a figyelmet az esetleges tévedésekre és rejtett utalásokra.

A gyűjtemény célja olyan, esetenként eddig ismeretlen vagy ritka, nyomtatásban vagy kéziratban megtalálható anyagok publikálása, amelyek a brit szabadkőművesség 1717 és 1813 közötti történetébe, szerveződésébe, rituáléiba, belső és külső vitáiba nyújtanak betekintést. Különleges támogatást nyújtott ehhez a londoni *The Library and*

Museum of Freemasonry, amelynek vezetése először adott engedélyt bizalmasan kezelt, egyébként csak megfelelő fokozatú szabadkőművesek által megtekinthető dokumentumok, rituálék szövegeinek publikálására.

A főszerkesztői bevezető tanulmány⁵ leszögezi, hogy a modern tudományos kutatás szabályai szerint kell a szabadkőművességgel foglalkozni, a szabadkőműves publikációk gyakran szemellenzősen belső eseményekre, folyamatokra koncentrálnak, pozitívista szemléletű tényközlései (amelyek akár hibásak is néha) helyett az adott kor esemény- és eszmétörténetébe kell beágyazni a szabadkőműves személyiségek és szervezetek tevékenységét. Ugyanakkor a kritikával kezelt szabadkőműves történetírás adatai felbecsülhetetlen értékűek lehetnek az akadémiai kutatások alapanyagaként. Péter Róbert számos példát idéz az apologetikus, a szabadkőművesség idealisztikus kezeléséből adódó tévedésekre, elhallgatásokra mind belső, mind külső viták interpretálásában. Természetesen az akadémiai oldalról jött kutatók is beleeshetnek abba a csapdába, hogy elvont modell alapján próbálják értelmezni a szabadkőművesség tevékenységét – például kizárólag a felvilágosodás hordozóiként tekintenek rájuk –, s az így levont következtetések gyakran csak elméleti konstrukciók maradnak, nem állják ki a valóság próbáját.

Ezek után tekintsük át tömören az egyes köteteket!

1. kötet: *Intézmények* (szerkesztő: Cécile Révauger)

A kötetbe foglalt 18 írás egy 1725-ben készült páholylistával kezdődik, és a sokáig elkülönülten működő két nagypáholy, a „Modernek” – amely egyébként korábban alakult – és az „Ősieknek” nevezett, 1751-ben létrejött

⁵ A tanulmány magyarul is megjelent rövidített és kissé átdolgozott formában. Péter Róbert: *Viták és problémák a 18. századi szabadkőművesség kutatásában: angolszász historiográfiai áttekintés*. Helikon, 62. évf. (2016) 4. sz.

https://iti.btk.mta.hu/images/kiadvanyok/helikon/Helikon_2016_4.pdf (letöltés: 2018. február 27.)

és az előzőnél demokratikusabb alakulat 1813-as egyesülési okmányával zárul. A közzelt írások a szabadkőművesség vélt vagy valós történetét, elveit, morális alapjait és működését mutatják be. A mind az öt kötetet jellemző szövegközpontúság itt két szabadkőműves diploma közzélével megtörik, s találkozhattunk a szabadkőműves ikonográfia néhány elemével is. A multimodalitást emeli továbbá jó néhány szabadkőműves-ének közzélé is. Az első kötetben található néhány átírási hiba, amely egyáltalán nem jellemző a többi kötetre. Szembetűnő az eltérés az általános bevezető (Péter Róbert) és a kötetbevezető (Cécile Révauger) szabadkőművesség és a felvilágosodás kapcsolatát tárgyaló értelmezési modelljei között. Révauger néhol túlhangsúlyozza a testvériség felvilágosodáshoz való kötődését – talán saját szabadkőművességéből adódóan.⁶

2-3. kötet: Szertartások
(szerkesztő: Jan A. M. Snoek)

A 2. kötet az inas, legény és mester fokozatok rituáléinak leírásaiból nyújt válogatást, míg a 3. kötet a magasabb fokok szertartásainak dokumentumait közli. Habár ez utóbbiakat tekintik a legtitkosabb szertartásoknak, csak a londoni intézmény külön engedélyével lehetett csak lemásolni és publikálni őket, ne várja senki azt, hogy ezek elolvasásával világrengető titkok birtokába juthat. Az viszont egyértelműen kiderül, hogy még a legkonzervatívabb angol szabadkőművességen belül is számos különböző rituálé létezett és maradt fenn akár napjainkig. A szabadkőművességen belüli dogmatikus felfogással ellentétben – hogy a rend működése örök és megváltoztathatatlan – igenis a fejlődés, változás, szándékos változtatás folyamatait fedezhetjük fel. Míg a korai időkben a szóbeli áthagyományozás következtében nem sok

leírt szertartás maradt fenn, addig a későbbi évekből egyre több rituálét rögzítettek a szövegek és szerepek megtanulhatósága érdekében. A szándékos titkosítás és a mnemotecnikai rövidítések miatt akár még a szabadkőművesek számára is értelmezhetetlen szövegeket megfejtve közzélték itt, de ortográfiailag megőrizve eredeti formájukat is. A második kötetben 1738 és 1810 közötti szertartásleírások és katekizmusok szerepelnek. A korábbi publikációk inkább katekizmusokat – a beavatottsággal kapcsolatos kérdés-felelet párokat – tartalmaztak, s a tényleges szertartási elemekre ezek elemzésével lehet következtetni. A későbbi források érdekes módon gyakran francia nyelvből lefordított szövegek – Franciaországban korábban szakítottak az oralitással, illetve jelentek meg úgynevezett szabadkőműves szertartásokat „leleplező” kiadványok.

Ebben a két kötetben is feltűnően kevés ábra szerepel, a korai publikációk és kéziratok nyilvánvalóan ezt nem tartották fontosnak, pedig a páholy mint szabadkőműves tér elrendezése és benne az avatások dramatikus mozzanatainak bemutatása mai elképzeléseink szerint képeket kívánna meg.

4. kötet: Viták
(szerkesztő: Péter Róbert)

A kötet 16 írást tartalmaz kezdve az anonim szerzőtől származó 1738-as válasszal XII. Kelemen szabadkőműves ellenes bullájára (*In Eminentí*), zárva egy 1812-es pamflettel, amely az ír szabadkőművességen belüli konfliktust a szakadárak oldaláról mutatja be. A vitatott kérdések felölelik a vallási, társadalmi, politikai, pénzügyi és jogi formában megjelenő ellentéteket, mind a szabadkőművességen belüli felek, mind az azon kívüliek, a szabadkőművességet védők vagy támadók szempontjából. Természetesen ez a felsoro-

⁶ Cécile Révauger nyíltan vállalja szabadkőművességét, a Wikipedia róla szóló cikke szerint 1982-ben vették fel a Francia Női Nagypáholyba, ahonnan 2013-ban átlépett a Francia Nagyoriensbe, amikor ott engedélyezték nők

felvételét. Lásd: https://en.wikipedia.org/wiki/Cécile_Révauger (letöltés: 2018. február 27.)

lás nem jelent vegytiszta elkülönülést, számos konfliktus több tényező egyidejű megléte mellett került napirendre. Kiemelendő, hogy a leegyszerűsítő hagyományos nézetek gyakran tévesek, például az is, hogy csupán katolikus támadások folytak protestáns szabadkőművesek ellen. A kötetben közölt ritka dokumentumok teljesen új fényt vetnek a skót egyházak és szabadkőművesség 18. századi konfliktusaira. A szabadkőművesség idealisztikus önképével szemben nemcsak a nők kirekesztése említhető, hanem az is, hogy a zsidók és más nem keresztény vallások képviselői előtt is sokáig zárva maradtak a páholyok kapui.

5. kötet: Ábrázolások
(szerkesztő: Péter Róbert)

Ebben a kötetben a hagyományosan forrásnak, többé-kevésbé megbízhatónak tekintett, szerzővel, kiadóval rendelkező szövegek helyét újságcikkek foglalják el, melyek esetenkénti pontatlanságát csak filológialag szigorú ellenőrzéssel lehet korigálni. A szóban forgó kötetben található 1684 szerkesztői jegyzet, amelyekben az esetleges tárgyi tévedések javítása mellett az újságcikkekben előforduló nevek azonosítása is megtörtént, óriási segítséget nyújt a felbecsülhetetlen értékű, az eddigi kutatások során figyelmen kívül hagyott sajtóanyag értelmezésében. A cikkek alapján nyomon követhetők a szabadkőművesek külső megítélésének és belső önképének a változásai. A tematikusan rendezett cikkek a páholyok és tagjaik, színházi események, felvonulások, viták és konfliktusok, nők, valamint egyéb szervezetek kérdései köré vannak csoportosítva. A páholyélet eseményeiről és prominens személyiségek felvételéről rendszeresen hírt adott a korabeli napisajtó – egyáltalán nem kezelték ezeket titkosan, a társadalmi élet integráns részét képezték –, ahogy a szabadkőművesek csoportos színházlátogatásairól, felvonulá-

saikról, alapköletételekről stb. is. A digitális gyűjteményekben nem elérhető egyik 1733-as újságcikk (Rawlinson MS C. 136, Bodleian Library, Oxford, V. kötet, 20 o.) például Esterházy Pál Antal (1711–1762) angliai beavatásáról is tudósít.⁷ A már az előző kötetben szerepelt viták és konfliktusok itt a napisajtóbeli támadások és védekezések formáját öltik. A nők kirekesztése, illetve reakcióképpen saját szervezeteik megalakításának nyoma a sajtóanyagban is tetten érhető; a *mainstream* szabadkőműves irodalom ezekről nem vesz tudomást. Péter Róbert többek között ezeknek a cikkeknek a feldolgozásával valószínűsíti 18. századbeli angol női vagy adopción páholyok meglétét, ami egyedülálló eredmény. A cikkgyűjtemény utolsó része más, de gyakran szabadkőműves mintára működő komoly vagy komolytalan társaságok tevékenységének sajtóvisszhangjait mutatja be.

Konklúzió

A Routledge kiadó a magyar viszonyokhoz mérten horribilis áron (mintegy 500 font) forgalmazza a művet kinyomtatott és bekötött formában, illetve valamivel olcsóbban elérhető online digitális terméként is.

Mit hasznosíthatunk itthon ebből a grandiózus műből? Mindenesetre példát és módszertant szolgáltathat hasonló hazai kiadványokhoz. Az egyetlen magyarországi önálló szabadkőműves rendszer, a 18. században működött *Draskovich obediencia* latin nyelven íródott alkotmánya például nincs kiadva s nincs lefordítva magyar nyelvre. Pedig ebben az alkotmányban kristálytiszán megtalálható a szabadkőműves kötelességeknek a társadalmi fejlődéssel való összekapcsolása, meghatározva, hogy egyes foglalkozások képviselőinek milyen kérdésekre kell választ adniuk, és ennek érdekében hogyan kell tevékenykedniük. Abafi ugyan kivonatosa-

⁷ Abafi az Esterházy család számos tagjának szabadkőművességéről beszámol, de erről nem tud.

közli az alkotmányt, de a modern tudományos kritikai kiadás és feldolgozás még mindig várat magára.⁸

Hasonló módon hasznos lenne publikálni a későbbi korszakok szabadkőműves dokumentumait is, különös tekintettel a páholynévsorokra, amelyek prozopográfiai ségedletként szolgálhatnak akár teljesen más irányú kutatásokat. A kor igényeinek megfelelően ez digitális formát kellene öltson, lehetőséget adva a korrekciókra és kiegészítésekre.

A módszertan hasznosításán kívül a közölt dokumentumok és jegyzetek közvetlenebbül is felhasználhatók. Bár a hazai szabadkőműves szervezetek nem az angol páholyokat vették mintának, hanem német és

francia közvetítéssel érkeztek hozzánk a szertartások, alkotmányok és a működési rendek, elemzésénél jó kiindulópontot jelenthetnek a korai angol dokumentumok; az ezekkel való összevetés érdekes eredményeket hozhat.⁹

S ha még egyszer visszatérünk a fentebb említett esetre, hogy Eszterházy Pál Antalt 1733-ban avatták fel, rájöhettünk, hogy igazi szenzációról van szó, hiszen megtaláltuk személyében (eddigi ismereteink szerint) az első magyar szabadkőművest!¹⁰

VÁRI LÁSZLÓ

⁸ Megjegyzendő, hogy a horvát szabadkőműves nagypáholy – amely a Draskovich-féle nagypáholyt a horvát szabadkőművesség első képviselőjének tartja – egy reprezentatív, bár kis példányszámú kiadványban publikálta az alkotmány latin eredetijét fotokópiaként, valamint horvát, német és angol nyelvű fordítását a – mára már sok pontjában elavult – Laxa–Read féle tanulmánnyal együtt. Laxa, Eugene – Read, Will: *The Draskovic Observance, 18th Century Masonry in Croatia. (National Hungarian Rite)*. „Ars Quatuor Coronatorum” Transactions, 90. köt. (1977) 55–84.

⁹ A nagypáholyok alkotmányainak és a páholy-szabályzatoknak a történeti elemzésével lehetne leírni a páholyok jogosítványainak szűkülését és a nagypáholyok bürokratikus túlhatalmának a kialakulását.

¹⁰ Abafi szerint az 1742-ben alapított első bécsi páholynek számos magyar tagja volt, de hogy őket mikor és hol avatták fel, arról nem tud. Az 1749-ben megalakult brassói páholynek is lehettek külföldön, korábban felvett magyar tagjai, de felavatásuk nagy valószínűséggel nem előzte meg Eszterházy Pál Antal 1733-as felvételét. Róla egyébként nem tudjuk, hogy itthon is látogatott volna szabadkőműves páholyokat.